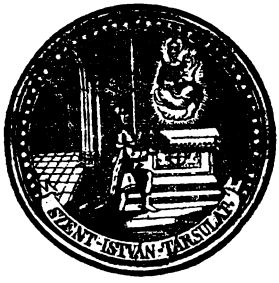

FALUSI LEVELEK

A POLGÁRI HÁZASSÁGRÓL.

PEST,
NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV,
M. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

1868.

Első levél.

Kedves komám uram! Kivánom az Uristentől, hogy ezen néhány rend irásom friss jó egészségben találja kedves komám uramat egész háznépével, öregebb, apróbb cselédjeivel együtt. A mi engem illet, hála legyen a fölséges jó Istennek, megvagyok az enyimekkel együtt erőben, egészségben. A mult évi áldott termés rásegitett, hogy a nagy tél ne találjon készületlenül. Van, mit a tejbe apritsak, még a szegénynek is kerül, kit a nyomoruság küszöbömre hajt. Sajnálom a szegényt; mert mindig előttem van, hogy engem is könnyen érhet baj e nyomorult világban. Szivesen teszek hát a szegények pörsölyébe, ebbe a lelki takarékpénztárba valamit, mert tudom, hogy annak kamatja az Isten áldása szokott lenni.

Régóta kivánkozom már kedves komám urammal találkozni. Sok van a bögyömben, a miről értekezni szeretnék. Minthogy azonban személyesen nem beszélgethetek, előveszem a kalamárist, és irásban adom elő gondolataimat, ugy mint azok elmémben forognak, egyszerüen czifrálgatás nélkül.

Sokat irnak most a mi számunkra. Van közte jó, de van olyan is, a mi nem ér egy pipa dohányt. Sokat beszélnek arról, hogy a nép véleményét, óhajtását figyelembe kell venni. Itt az ideje tehát, hogy a nép között is találkozzanak, kik őszintén, magyarán elmondják, hogy egyben-másban mit gondol és mit kiván a nép. Ime én megpróbálom. Irok kedves komám uramnak nehány levelet, melyben kimondom a mit egy és más tárgyra nézve jónak látok. Nem csak nem ellenzem, hanem inkább kivánom, hogy leveleimet minél többen

olvassák. Bárcsak annyi módom volna, hogy leveleimet nyomtatásban is kiadhatnám. Hanem hogy erre pénz kell, ez pedig tőlem nem kerül, mert ha nem ütötte is erszényemet egészen agyon a laposmennykő, a mindennapi szükség bizony lapitgatja azt. Talán, ha a kormányt szidnám, az istentagadást dicsérném, a vallást csufolnám, akadna, ki nehány piszkos bankót csusztatna tenyerembe. De én azt mondom, inkább rágjon össze az egér minden papirost, mintsem olyant irjak rá, a mi másokat megbotránkoztatna.

Nekem legalább bántja a belső részemet, mikor olyant olvasok, a mi a népet rendetlenségre csábitja, vagy arra bátoritja, hogy a törvénynek és törvény nevében parancsoló kormánynak ne engedelmeskedjék. Nekünk, kedves komám uram, rend és nyugalom kell, hogy nehéz munkánkat nyugodt lélekkel végezhessük. Mi azt kivánjuk, hogy munkánk gyümölcseit biztositva lássuk és szabadon használhassuk. Azért én rendet, és ennek fentartására engedelmességet kivánok. A rendetlenséget csak azok óhajtják, kik a zavarosban szeretnek halászni, és a mások kárával is készek gyarapodni.

Elszomorodik a lelkem, mikor olyan irkafirkákat látok, melyek a vallást gyalázzák és ez által a nép vallásos érzését csökkentik. Mert mi lesz belőlünk, ha a vallásosság kivész kebelünkből? Én, nem tagadom, félek az olyan néptől, mely az Istentől nem fél. Mert ha egyszer oda jut a nép, hogy Istentől nem fél, akkor kész lesz az minden roszra, hanyat-homlok rohan mindennek, dulva, rontva, a mit utjában talál.

Elborzadtam. mikor még olyan nyomtatást is kellett látnom, mely az Istenről hajmeresztő becsmérléssel beszél. Hát ide jutottunk édes hazánkban? Az előbbeni időkben ezt nem merték ennyire tenni. Pedig most is az ur Isten van fölöttünk. Ne engedje kormányunk, hogy ez tovább is igy tartson, mert baj lehet belőle. A magyar nép legnagyobb része szereti vallását. Ne vigyék odáig a dolgot, hogy vallásunkat féltenünk kell-

jen. Hisz abban van a mi egyetlen vigasztalásunk; abból meritünk erőt nehéz sorsunk elviselésére. Nem azért nem zugolódunk mi a kasza és kapa ellen, mintha nehezek nem volnának; oh nem, nagyon is érezzük mi azoknak sulyát. Nem mondhatjuk, hogy nem esik nehezünkre véres verejtékünk hullatása munkáink közben. Nehéz az és keseritő; de vallásunk vigasztalásai erőt adnak, kibékitenek nehéz sorsunkkal, megédesitik szánkban a fekete kenyérfalatot, melyet nem egyszer könyeinkkel áztatunk meg. Ne foszszanak meg bennünket e vigasztalásoktól; ne bántsák vallásunkat, ne becsméreljék Istenünket!

De most veszem észre, hogy mily hosszura terjed levelem. Ne nehezteljen kedves komám uram, igen megszaporodott bennem a keserüség, s nagy könnyebbségemre szolgál, ha azt kedves komám urammal megoszthatom. Aztán meg az ily megnehezült kéz ugy van az irással, mint a szegény ember lova a futással. Nehezen indul; ha pedig belemelegszik, alig bir megállapodni.

Végzem tehát ezen levelemet, tiszta magyar szivemből kivánván, hogy a föltetszett uj esztendőben lehessünk épek testben, lélekben. Azon reményben, hogy kedves komám uram girbegörbe soraimat a régi szivességgel fogadja, ezennel jelentem, hogy második levelem nem soká fog késni.

A kedves komám asszonyt és kereszt-gyermekeimet szivem szerint köszöntetem . . . Nincs-e valami baj?

Második levél.

Kedves komám uram! Köszönöm szives izenetét, melylyel arról biztosit, hogy leveleimet ha még annyi lenne is, örömest olvassa. Ime szavánál fogom, itt megy a második, vesződjék rosz irásom betüzgetésével.

Tudja kedves komám uram, hogy én nyughatatlan ember vagyok, a ki ha valamit hallok, szeretek utána járni, hogy hát voltaképen mi legyen az. Minthogy a magunkféle emberek között sok jó barátom van, a ki szavamra hajt, és a választások alkalmával tudok némi sulyt vetni a latba, hát az urak is szóba állnak velem; beszélnek előttem, köztök forgolódván tehát néha előbb meghallom, a mi készülőben van, mint sok más sorsunkbeli ember. Igy jutott tudomásomra legközelebb az is, hogy a házasság dolgában nagy változtatást szándékoznak tenni. Némely tudós urak tudniillik azt hajtják, hogy a házasság dolga ugy, mint eddig volt, nem maradhat, hanem annak máskép kell lenni.

Ez a változtatás nagyon bele akar markolni lelki életünkbe, azért megérdemli, hogy fontos vizsgálat alá vétessék. A népet is fölöttébb érdekli, mert gyermekeinek jövő sorsáról, testi lelki boldogságáról van szó. Az volna ugyan rendén, hogy országgyülési képviselőink, kiket annyi bizodalommal választottunk, kik nekünk oly sok szép igéretet tettek, minket is számba vennének, mielőtt ily életbevágó dologban határoznának. Igen ám, de ugy látszik, mintha sokan közölök nem sokat törődnének a nagy néptömeggel; megelégesznek egykét felültetett kolompossal, kivel azt kiabáltatják, a mit magok akarnak. Én azt gondolom, a 48-diki törvény a népnek is adott egy kis jogot arra, hogy a fenforgó kérdések iránt nyilatkozzék. E joggal kivánok én élni most, midőn a házasságot illetőleg czélbavett változtatás iránt véleményemet, ugy a mint Isten tudnom adta, egész magyar őszinteséggel elmondom. Lehet, hogy tudós urak, s talán követeink is megvetik szavaimat; ám azért nekem nagy megelégedésemre fog szolgálni ha sorsosimat felvilágosithatom. Ugy vagyok, mint sok gazda, mikor az árviz fenyegeti. Hanem bizik is, hogy az áradásnak elejét birja venni, gondoskodik, hogy magát a lehető károk ellen biztositsa, sőt jó szivénél fogva másokat is buzdit, hogy mentegessék magokat a fenyegető veszély ellen.

Hogy a mit mondani akarok, érthetőbb legyen, sorba veszem a kérdéseket.

Azt mondják némely irástudók, hogy a házasságot nem lehet ugy hagyni, a mint eddig volt. Ugyan ugy-e?

Hogyan is volt eddig a házasság dolga?

Ime ez az első természetes kérdés, melyet vizsgálat alá kell vennem.

A házasság eddig az egyház törvényei szerint köttetett, még pedig, mint igen jól tudjuk, az Isten házában, vallásos szertartások közt, lelkipásztoraink megáldása mellett. Mi katholikusok a házasságot szentségnek tartjuk, s megkivánjuk, hogy ahhoz a házasulandók ugy járuljanak, mint szentséghez, tehát illő lelki készülettel, tiszta lelkiismerettel. A protestáns atyafiak nem tartják ugyan a házasságot sakramentomnak, de mégis oly szent dolognak, melyet szintén templomaikban, vallásuk szertartásai szerint, papjaik közbejöttével hajtanak végre.

Mindig szép és szivreható jelenet volt a keresztény házasság megkötése. Vőlegény, menyasszony, az egész násznép jámbor megilletődéssel járult az oltárhoz. Mindnyájan tudták, érezték, hogy nem csak nagy, életbevágó, hanem egyuttal szent dologról is van szó, mikor Isten oltára előtt, az ő egyházának hallatára, sőt közremunkálásával köttetik meg a frigy, melyet ha egyszer érvényesen meg van kötve, csak az ásó és kapa választhatja el.

A jegyesek érezték, hogy mikor gyürüt cseréltek, sorsot is cseréltek, egészen egymáséi lettek, s mikor kezet fogtak, egymás segitségére vállalkoztak; nem egy kis időre, hanem holtokiglan. Mert nem csak azt kellett kijelenteniök, hogy egymást szeretik, hogy Isten rendelése és az anyaszentegyház szokása szerint házasságra léptek, hanem azt is meg kellett fogadniok, a feszületre letett esküvel kellett megfogadniok, hogy egymást soha, de soha, mig élnek, semmiféle nyavalyályokban el nem hagyják.

Az ekkép megkötött házasságban, épen az által, hogy egész a siriglan köttetett, vetette meg az egyház a család alapját. A férfi hüséges oltalmazója lett a gyöngébb nőnek, a nő viszont szives ápolója a férfiunak, ki arra ereje mellett is, már természeténél és munkakörénél fogva is rászorul. Az asszony az által, hogy férjének feleségévé lett, tehát ketten tesznek egy házaspárt, melyben a társak mindegyike hasonló méltóságban áll, föl lett emelve az alacsonyságból, melybe a kereszténység előtt leláztatott, midőn portékának tekintetett, melyet megvettek, mert a szemnek tetszett, vagy hasznot igért, eldobtak ha a szemnek többé nem tetszett, vagy a várt hasznot meg nem adta. A keresztény házasság által jogot nyert a nő férjének nem csak a nevéhez, hanem oltalmához is, és e jogot nem vesztette el szépségével. Mert habár az élet és idő elviselték is; habár családi bajai, talán épen beteg férjének ápolgatása, vagy beteg gyermeke mellett folytatott virasztása közben maga is elnyomorodott, nem kellett aggódnia, hogy hová hajtsa fejét, mert női joga még akkor is megvédte, ha férje kötelességéről megfeledkezett volna. A keresztény házasság biztositotta a gyermekeknek nem csak testi ápolását, hanem lelki nevelését is. Igy alapitotta meg a keresztény házasság a keresztény családot, azt a keresztény családot, mely fajunknak nem csak szaporitója, hanem erkölcsi nevelője is egyuttal. Az ekkép megalapitott családnak köszönhetjük, hogy vagyunk, hogy el nem vadultunk.

Kérdem most már, kedves komám uram, ha jól van-e ez igy? Oly kérdés, mely megérdemli, hogy rá egy külön levélben feleljek. Megirom azt is. Isten áldása velünk.

Harmadik levél.

Kedves komám uram! Azon kérdésre való feleletet, ha vajjon a házasság ugy, a mint van, jól van-e?

azért hagytam külön levélre, mert azon ellenvetésekre is akarok észrevételt tenni, melyeket ellene felhoznak.

A fát gyümölcseiről, az intézményt hasznairól lehet megismerni. Már pedig ha tekintetbe veszszük, hogy a keresztény házasság az által, hogy a családot nem csak megállapitotta és megszentelte, hanem meg is mentette, a közerkölcsiséget mozditotta elő, mely a közrendnek alapja, lehetetlen be nem látnunk annak hasznos voltát; lehetetlen tehát mást mondanunk, mint azt, hogy jó az a házasság, ugy a mint van.

Igen ám, de azt kérdik ellenünkben, nem volt-e eddig is egynél több boldogtalan házasság? Meg kell vallanunk, hogy bizony volt. De viszont legyen szabad azt kérdenünk, mi volt ennek az oka? Az-e hogy a házasságok az egyház által megszabott módon köttettek? vagy talán más? vizsgálgassuk egy kissé.

Ha valaki csak azért lépett házasságra, hogy testi kivánságának kedvezzen, és ez okból egyedül a testi szépségre nézett a nélkül, hogy a lelki tulajdonokkal törődött volna; megtörténhetett, a mint bizonyára meg is történt, hogy a testi szépség eltüntével a gyönyörködés is eltünt, melyet házasságában keresett. Minek aztán az lett szomoru következése, hogy mivel a házastárs megszünt tetszeni, megszünt a vágy is vele együtt lakni. Lett tehát izetlenkedés, viszálkodás, s a kezdetben nyalakodó házasság boldogtalanná vált. De ennek nem az egyház volt oka, mely a házasságot magasabb szempontból tekintette, s a mulandó testi szépség mellett a lelki tulajdonok figyelembe vételét is ajánlotta.

Azt tudjuk, hogy az évek szaporán tünnek, s leszedik arczunkról a fiatalság rózsáit. A házastársakra is rájár az idő. Az ő hajszálaik is megfehérednek, az ő ajkaik is megfonnyadnak; az ő szemeikből is kifogy a tüz, kifogy tagjaikból az elevenség. De a hol a lélek ép, ott a korral együtt érik az okosság, mely a fiatalkori szerelmet egymás becsülésévé változtatja. És ezen okossággal nézve mily érdekesek, mily tiszteletreméltók azok a fehér hajszálak, melyek az együtt viselt élet-

gondok között őszültek meg. Azok a megbádgyadt szemek is elegendők arra, hogy a régi jó társak egymást megismerjék, és lássanak bár ránczokat az elvirult arczrózsák helyén, nem találják azokat oly visszataszitóknak, hogy fonnyadt ajkaikkal érinteni irtóznának. A remegő kezek is megérzik a barátság szoritását, s az ingadozó lépések annyi kimélő gondosságra adnak alkalmat, milyenek a fiatalok előtt ismeretlenek, de az öregeket fölöttébb boldogitják. Hála Istennek, akárhány öreg házast ismertünk, kik egymást a legtisztább barátsággal boldogitották késő vénségökben is.

Az is megtörténhetett, pénzimádó korunkban bizonyára meg is történt, hogy a kik haszonlesésből házasodtak, számitásaikban rutul megcsalódtak, és e miatt aztán háborogva éltek.

Nem roszaljuk, ha valaki azt is számitásba veszi, miként tartja fen magát társával és leendő családjával együtt. De roszaljuk, midőn valaki csupán pénzért házasodik, csupán pénzt, vagy jószágot keres, a lelki tulajdonokkal, a lélek javaival nem törődik. Csak jószág legyen, a jóság akár el is maradhat; csak az erszény legyen tömött, az erény silány is lehet. Ki tagadhatná, hogy e tekintetben mai napság sok a szemfényvesztés, gyakori a csalódás. Nem mind arany, a mi fénylik. Aztán nem is valami derék ember az, ki csupán pénzért házasodik; annak ugyan ritkán lesz elég, a mit kap. Ha aztán vagy kevesebbet kap, mint a mennyit várt, vagy elprédálja, a mit kapott, kész az elégedetlenség, oda a békesség. Sokszor megtörténhetik, hogy a szerencse kereke visszájáról forog, s a helyett, hogy fölemelne, inkább lever. Beköszöntenek a csapások, melyek leapasztják, tönkre is tehetik az ember vagyonát. Már aztán ha lelki erő nincs a csapások elviselésére, ezuton is beáll az elégedetlenség és békételenség.

De kérdem, mi ennek az oka? Az-e, hogy a házasság az egyház által megszabott módon köttetett? Dehogy az. Oka az, mert hiányzik a lelki javak iránti fogékonyság. Az egyház nem mulasztja el figyelmez-

tetni hiveit, hogy boldogságukat ne a földi kincsekben keressék, melyek mulandók, hanem a lélek javaiban, melyek állandók. E lelki javak nem ellenkeznek a földi jók birásával; csakhogy nem engedik, hogy a sziv egészen azokhoz tapadjon, s megtanitják az embert, hogy azokkal okosan, mérsékletesen éljen.

Az is nagy szálka az emberek szemében, hogy a keresztény házasság a siriglan köttetik; hogy azt, ha érvényesen köttetett, felbontani nem lehet, hanem csak az ásó és kapa választja el. Azt mondják, mily jó lenne, ha a boldogtalan házastársak elválhatnának, s uj házasságra léphetnének, melyben talán megtalálnák a boldogságot. Mindenesetre nagy sor egy egész életre lekötni magát. Épen azért inti is hiveit az egyház, hogy e nagy lépést kellő megfontolással tegyék. Ugyan azért kivánja a törvény is, hogy a házasulandók szabad elhatározás nyilt beleegyezés mellett keljenek összse. És ezt elannyira megkivánja az egyház, hogy érvénytelennek tekint minden házasságot, melynek megkötésénél a felek valamelyikének szabad beleegyezése hiányzott. Jó lélekkel, szabad választás, önkénytes beleegyezés mellett összekelt házastársakat nem az a gondolat rémiti, hogy sirig együtt kell lakni, hanem a miatt aggódnak, nem dulja-e fel a halál ideje-korán házasságukat. Nagy szavak azok a „holtomiglan holtáiglan;“ de mennyi megnyugvást adnak az egymást szerető kebleknek! Jóravaló leány soha se kötötte volna le világát oly férfiuval, ki a helyett, hogy „holtomiglan el nem hagylak,“ arra akart volna esküdni, „el nem hagylak, mig meg nem unlak.“

A házasság természetében van, hogy az felbonthatlan legyen, mert csak igy van biztositva a család, igy az asszony méltósága és a gyermekek jövője.

Hiábavaló minden kifogás a keresztény házasság ellen; a ki az ember erkölcsi méltóságára valamit ad, velem együtt azt fogja mondani, jól van az ugy, a mint van.

És mégis bolygatják, mégis változtatni akarnak rajta. Hogy miként? Ezt egy ujabb levélben adom elő. Addig is Isten oltalmába ajánlom kedves komám uraimékat.

Negyedik levél.

A változás, melyet némelyek a házasság dolgában terveznek, abból állna, hogy a keresztény házasság helyébe az ugynevezett polgári házasság lépjen.

Hogy mit neveznek polgári házasságnak? Ezt kedves komám uram engedelmével megmagyarázom.

Polgári házasságnak olyatén szerződést neveznek, melyet szabad elhatározásu férfi és nő, a polgári hatóság közbejöttével, és az egyháznak mellőzésével a végből kötnek, hogy annak erejénél fogva összekelnek, és a szerződésben kikötött föltételek szerint együtt laknak, gyermekeket nemzenek és közösen gazdálkodnak. Láthatja ebből, kedves komám uram, hogy a kik a polgári házasságot tervezik, a házasságot az egyház kezéből egészen ki akarják venni. Ha szándékuk teljesednék, hát azután már nem a templomban hallanók, hogy „az anyaszentegyház menyegzőt hirdet,“ hanem a polgári hatóság kiáltatja ki, hogy ez a „Pali, meg az a Jutka szerződést kötnek arra, hogy együtt laknak.“ Az ekkép megkötött szerződésekről azután a polgári hatóság vezetne jegyzőkönyvet; nem tudom, az együttlakásból származott gyermekek anyakönyve nem a faluházának mestergerendája lenne-e?

Az ily szerződésekre nézve kétfélét is hall az ember. Egy rész ugy akarja, hogy jövőre minden házasság igy köttessék meg a polgári hatóság előtt, honnan azután, ha az illetéket lefizették, épenséggel a tem-

plomba is elmehetnek a végre, hogy házasságukat egyházilag is érvényesitsék és megáldassák.

Mások ugy kivánják, hogy a polgári házasság senkire se parancsoltassék rá, hanem a törvény csak megengedje, hogy azok, kik valamely fenforgó akadály miatt keresztény házasságra nem léphetnek, ezt az egyházi törvény ellenére is megtehessék; ugyszintén azok is, kik nem akarnak az egyház áldásával élni, a nélkül is összekelhessenek.

Melyik rész kivánsága fog teljesedni, azt én nem tudom. De azt tudom, hogy akár erőszakos, akár önkénytes polgári házasságot szabjon a törvényhozás, ez által az egyház törvényét egyik lényeges pontjában rontja le, s magán a valláson oly érzékeny sebet ejt, mely könnyen az erkölcstelenség rákfenéjévé fajulhat el.

A polgári házasság pártolói azt mondják, az álladalomnak joga van polgárainak házasságára befolyni. Ezt eddig sem tagadta senki; az álladalom eddig is befolyt a házasságra annak a polgári életre kiható eredményei miatt azon mértékben, mely ezen eredmények szabályozása és biztositása tekintetéből szükségesnek találtatott. Hanem a polgári házasság pártolói a házasságot egészen az álladalom hatáskörébe akarják vonni, az egyház arra való befolyását ellenben teljesen kizárni, a házasságról a vallásos jelleget végkép lereszelni. Azt mondják, a házasságot az álladalom szabályozza; és pedig, minthogy az álladalomnak a valláshoz semmi köze, tehát a vallásra való minden tekintet nélkül.

Hogy az álladalomnak a valláshoz semmi köze sem volna, ezt én, kedves komám uram, igy odavetve el nem fogadhatom. Ha e mondásnak értelme arra megyen ki, hogy az álladalom a vallás belső ügyeibe ne avatkozzék, azt értem. De ha azt akarják vele mondani, hogy az álladalomnak jogában, vagy szinte kötelességében áll polgárainak vallásával nem törődni, azt tudatlanra venni, annak elveivel homlokegyenest ellenkező rendeleteket hozni, ezt én sem nem értem, sem el nem fogadom. Mert hát, kérem szeretettel, mi az álla-

dalom? Olyan valami-e talán, a mi a holdvilágban, vagy a levegőben függ? Az álladalom mi vagyunk kormányunkkal és királyunkkal egyetemben. Nálunk nélkül, kik alattvalók vagyunk, álladalom nem lehet. S ha mindjárt megengedjük is, hogy az álladalmat a törvényhozás és kormány képviseli, el nem fogadhatjuk azon állitást, hogy az álladalomnak a valláshoz semmi köze; azaz, hogy szabadságában áll azzal nem törődni. Mert ha az országgyülésnek és kormánynak nem áll jogában az én tulajdoni jogomat tudatlanra venni, s az én birtokomat másnak átadni, arra sem lehet feljogositva, hogy az én lelki tulajdonomat, vallásomat támadja meg, s lelkiismereti szabadságomon ejtsen csorbát. Az álladalomnak az a kötelessége, hogy tudomással bírván arról, miszerint polgárainak vallása, vallásos meggyőződése van, ezen vallásos meggyőződést tiszteletben tartsa, polgárainak ebbeli szabadságát biztositsa. S ha polgárainak vallása különböző, ügyelnie kell, hogy egymás mellett békében elférjenek; egyik a másikat eltérő meggyőződése miatt ne háborgathassa, a maga hitbeli meggyőződését mindenik szabadon hirdethesse, szabadon követhesse, vallásos szertartásait szabadon gyakorolhassa. Ennyiből áll az álladalomnak kötelessége a vallások iránt, melyeknek, minthogy czéljaival nem ellenkeznek, szabad létezési jogot engedett kebelében. Odáig nem terjedhet az álladalom hatalma, hogy polgárainak vallásos meggyőződését megtámadja, felzavarja, őket azzal ellenkező cselekvényekre akár kényszeritse, akár törvényes oltalommal rásegitse. Ezt tenné pedig a polgári házasság behozatalával. Megtámadná tudniillik polgárai nagy, talán legnagyobb részének azon vallásos meggyőződését, hogy a házasság szentség, épen azért csakis az egyház által megszabott módon köttethetik érvényesen. Megzavarná polgárainak vallásos fogalmait. Eddig ugyanis megszokta a nép vallási dolgokban egyházára hallgatni; most pedig egyszerre az álladalom lenne hittanitóvá, azt hirdetvén: „halljátok, polgárok! eddig az egyház arra tanitott tite-

ket, hogy a házasság szentség, s azt kivánta tőletek, hogy az ő törvényei szerint templomban papi áldás mellett keljetek össze; most azonban én, álladalom, azt mondom nektek, hogy a házasság nem szentség, hanem csak szerződés, annak megkötésére tehát nem szükséges az egyházi törvényt megtartani, nem kell sem a templomba, sem a paphoz menni. Ezt én nektek meg is engedem, akár tessék egyházatoknak, akár nem.“

Ha már az álladalom ezt tenné, hogyan igazodhatnék el a nép arra nézve, hogy vallás dolgában kinek higyen, mit higyen? Az egyház fehéret mondana, az álladalom feketét. Melyiknek adjon igazat? Vagy arra fogja kényszeriteni a népet, hogy vallási dologban is neki engedelmeskedjék, ne az egyháznak? Vagy az egyházat fogja kényszeriteni, hogy ugy tanitson a mint ő parancsolja? Igy is viszály, amugy is viszály; igy is baj, amugy is. A vallás mindenesetre szenvedni fog, elhanyatlik a vallásos érzés és vele együtt az erkölcsiség.

Szivem, lelkiismeretem megnyugtat az iránt, hogy hazámat szeretem és épen azért, mert szeretem édes hazámat, nem kivánhatom, hogy annak különben is sokfelől zaklatott nyugalmát még vallási bajok is háborgassák. Hát az erkölcsiségből mi lesz, ha a nép vallásos érzése megrongáltatik? Mentse meg a jó Isten országunkat a vallástalanság iszonyatos átkától.

És lássa, kedves komám uram, mégis hogyan sürgetik azt a polgári házasságot, s hogyan leszólják azt, ki ellene van. Jövő levelemben, ha terhére nem lennék kedves komám uramnak, azon o k o k a t veszem szemügyre, melyeknél fogva némelyek a polgári házasságot behozni akarják. Addig is a jó Isten oltalmába ajánlom.

Ötödik levél.

Azok, kik a polgári házasságot minden áron ránk erőszakoltatni akarják, azzal állnak elő, hogy mind-

addig, mig a polgári házasság életbe nem lép, szabadságunk teljes nem lehet.

Elhigye kedves komám uram, minél többet olvasok és hallok a szabadságról, annál inkább megzavarodik az eszem. Csaknem annyiféle a magyarázat, a hányan hozzászólnak. Egy rész azt mondja : van szabadságunk, a másik ellenben váltig azt kiáltja, messze vagyunk még attól. Csaknem azt mondhatnám, ugy vagyunk a szabadsággal, mint a savanyu káposztával, melyet az egyik sürüebb, a másik higabb lével szeret.

Az egyik azt mondja: a szabadság magával hozza, hogy minden törvényesen létező egyház maga tanithassa gyermekeit. A másik ellenben azt mondja, addig nem lesz szabadság, mig az iskolát az egyháztól el nem veszik, mig a papot az iskolából ki nem zárják. Az egyik azt mondja : a vallási szabadság megkivánja, hogy az egyház intézze hiveinek házasságát. A másik ellenben azt mondja : addig a szabadságról szó sem lehet, mig a házasságot az egyház köréből ki nem vonják. Tessék már most eligazodni. A régi római császárok háromszáz esztendeig tüzzel vassal üldözték az egyházat, mert hitét megtagadni, tanitását az ő szájok izéhez alkalmazni nem akarta, mert a hamis istenek bálványai előtt térdet-fejet nem hajtott. Vajjon szabadság volt-e az? Bizonyára nem szabadság, hanem vérengző zsarnokság volt. És zsarnokság marad mindörökre, akár császárok, akár irástudók legyenek, kik az egyházat arra kényszeritik, hogy helyeselje azt, a mit roszalnia kell, hacsak önmagát meghazudtolni nem akarja.

Melyik részen van a szabadság őszintébb szeretete ; ott-e, hol az egyházat tanitásában nem akadályozzák, midőn azt hirdeti, hogy a házasság szentség, — vagy ott, hol azt követelik, hogy az egyház ős régi tanitását meghazudtolva most egyszerre azt mondja, hogy a házasság nem szentség? Én ezen utóbbi állapotot szabadságnak el nem ismerhetem. Hacsak azt meg nem engedjük, hogy minden egyesnek jogában áll a hitága-

zatok között válogatni, s mihelyt valami inyére nincs, az egyháznak kötelességében álljon, azt megváltoztatni. No de lenne aztán igy annyiféle hitvallás, a hány furfangos ember. Ma ezt, holnap azt kellene az egyháznak tanitani. Végre is oda jutnánk, hogy semmi vallás nem lenne. A hitágazat nem olyan, mint a ruha, hogy az időjárás szerint lehetne változtatni. Ha valaki egyáltalán nem tud megbarátkozni a vallással, melyhez tartozik, szabadságában áll attól bucsut venni, de egyáltalán nem áll jogában a szabadság nevében azt követelni, hogy a vallás elveit az ő kedvéhez szabják.

Igaz, hogy az egyház törvényei a házasság-kötést korlátok közé szoritják; akadályokat állitanak fel, melyek miatt a házasság bizonyos személyek között létre nem jöhet. Azért alkotta pedig az egyház e törvényeket, azért állitotta fel — ezen akadályokat, hogy a házasság vallásos természetét, és ez által az ember méltóságát megőrizze; a házasságot puszta párosodássá, vagy csereberévé fajulni ne engedje. Tágithat-e az egyház e törvényeken, módosithatja-e ezen akadályokat, azt megbirálni az ő köréhez tartozik. Ráerőszakolni ilyesmit az egyházra annyit tenne, mint szabadságát elvenni. Az egyház a maga körében, saját hiveire nézve az ő törvényei szerint kötött házasságot tartja érvényesnek, minden egyéb összekelést tilos együttlakásnak, ágyasságnak tekintett eddig. Hogyan tekintse a polgári házasságot, mely szintén az ő törvényeinek mellőzésével, lehetőleg azok ellenére fogna köttetni, ennek megitélése szintén ő hozzá tartozik.

És üldözzétek bár az egyházat, mint már annyiszor üldözték, hurczoljátok bár a vérpadra, mint már annyiszor hurczolták, ezt ha épen akarjátok, meg is tehetitek, mert nektek fegyveretek van, az egyháznak nincs; de azt soha elérni nem fogjátok, hogy az egyház önmagát hivei előtt rutul meghazudtolja, a rábizott hitkincset elárulja. De ezt az igaz szabadság tisztelői nem is követelik; ezt csak a féktelenség pártolói, az egyház esküdt ellenségei lármázzák, kik saját eszöket tart-

ják Istennek, saját kivánságukat törvénynek. A féktelenség nem az a szabadság, mely a népeket nemesiti, a nemzeteket nagy tettekre heviti, az országokat fentartja. A féktelenség csak rontani tud, minta tüz, de épiteni nem.

Igen ám, de azt mondják, azért is szükséges a polgári házasság, mert most már a zsidók is egyenjogu polgártársaink; kivánatos tehát, sőt szükséges, hogy a keresztények és zsidók között is lehetővé tétessék a házasság; és minthogy ezt az egyház nem engedi, az álladalomnak vált kötelességévé megengedni. Ez megint egy olyan pont, kedves komám uram, melyet egy ujabb levélben fogok felvilágositani, melyet szives engedelmével nem sokára megirok. Addig is Isten oltalmába ajánlom mindnyájokat.

Hatodik levél.

Kedves komám uram! Itt vagyok ismét levelemmel. Szeretetének és a tárgy iránt való érdekeltségének köszönöm, hogy gyakori alkalmatlankodásomat meg nem unta. Jól esett eziránt hozzám irt biztositása. Szives engedelmével azt folytatom, a hol utolsó levelemben elhagytam. Azt mondják tehát, azért is be kellene a polgári házasságot hozni, hogy a keresztények a zsidókkal összekelhessenek, a mit az egyház alig fogna megengedni.

Az ugy van. Az egyház a keresztény és nem keresztény, tehát zsidó között is tiltja a házasságot. Hanem ezen nincs okunk megütközni, miután a mennyire legalább én tudom, a zsidónak sem engedik meg vallási törvényei, hogy kereszténynyel házasságra lépjen. A zsidók részéről fenálló tilalomnak okát nem tudom; hanem azt tudom, hogy a mi egyházunk tilalmának oka nem az, mintha a zsidót azért, mert zsidó, gyülölné,

hanem abban van e tilalomnak oka, mert a keresztény hit és zsidóvallás alapágazatai között lényeges különbség van; és épen e különbség miatt lehetetlen a benső egyetértés és lelki egyesülés, mely a házasságot házassággá, boldoggá teszi.

Erre ugyan azt szokták mondani, hogy a házastársakat nem a hitágazatok füzik össze, hanem a szerelem. Szép dolog az a szerelem, ha kölcsönös becsülésből ered. De vajmi sokszor csak érzéki fellobbanás, mely hamar kialszik, csak mámor, mely hamar elpárolog, üresen hagyván a szivet. Jaj pedig, szászszorosan jaj a boldogtalanoknak, kik midőn szivökből a szerelem elpárolgott, abban a vallás vigasztalásának forrását is bedugulva érzik.

Már a két vallás szertartásai és szokásai is annyira eltünek egymástól, hogy miattok a családi élet egysége lehetetlen. Vagy viszálkodásra vinnék a feleket, ha a maga vallásához mindenik ragaszkodnék, vagy arra, hogy se a maguk, se az egymás vallására ne adjanak semmit, minek az lenne következése, hogy a vallást házi körükből számüznék. Milyen lenne aztán az ily családban a gyermekek nevelése, elgondolhatjuk.

Országgyülésünk a zsidókat velünk egyenlő jogu polgárokká tette. Jól van. Ha már itt laknak az országban, ha szabadon épithetnek templomokat, szabadon hirdethetik és gyakorolhatják vallásukat, egyébiránt pedig az ország terheit velünk egyformán viselik, igazságos, hogy jogokkal is birjanak ugy, mint mi többiek. De ebből mi következik? Az-e talán, hogy ugyan akkor, mikor a zsidók jogokat nyertek, a mi jogainkat megnyirbálják? Ezt az osztó igazság nem engedi, mely inkább azt hozza magával, hogy valamint a zsidóktól azért, hogy velünk egyenlő jogokat birhassanak, nem kivánták azt, hogy vallásukat megtagadják, vagy bár egyes pontjaiban is módositsák; ugy tőlünk keresztényektől se kivánják, hogy azért, mert a zsidóknak a magukéihoz egyenlő jogokat adtunk, a magunk jogairól, melyek hitelveink szabad vallását biztositják, le-

mondjunk, vagy azokról lemondani erőszakoltassunk. Birja, gyakorolja saját vallását szabadon a zsidó, de birja és gyakorolja szabadon a keresztény is; ez az igazság.

Azért, hogy a keresztények és zsidók között a házasság tiltva volt, megállt az ország, nem forgott veszélyben az alkotmány, de vallási viszálkodás sem volt e miatt keresztények és zsidók között. Mind ez jövőben is bátran igy maradhat, nem lesz belőle baj. Sőt méltán lehet aggódni, hogy épen akkor lesz baj, ha a polgári hatalom oly törvényt hoz, mely a vallások elveibe ütközik, mely midőn azon egyesek óhajtásának megfelel, kik a vallással nem törődnek, felháboritja a tömeget, mely vallására féltékeny, s annak háborgatását érzékeny fájdalommal látná.

Az a tekintet, hogy ha a keresztények és zsidók között szabad lesz a házasság, a pénz, mely most legnagyobb részt zsidókézben van, lassankint a keresztények zsebeibe visszaszivárogna, nem lehet döntő.

Nem lehet pedig azért, mert kötve hiszem, hogy a pénzes zsidók keresztényekkel keljenek össze, csak azért, hogy pénzöket keresztény kézre juttassák. Egyes esetek talán fordulnának elő; de ha mindjárt nem csalódnának is az ebbeli vérmes remények, vajjon rendén lenne-e a házasságot nyerészkedés tárgyává tenni? Lenne-e áldás az ily szövetségeken? A pénzvágyók szivtelenek, a pénz rabjai telhetlenek a piaczon; azok lennének a házasság terén is. Azért pedig, hogy nehány pazarló himpellér üres erszényébe a zsidóleány pénzt hozzon, akár az egyik, akár a másik vallás hiveit nyugtalanitani csakugyan kár lenne. Igy gondolkozom én e tárgyban kedves komám uram! Én nem gyülölöm a zsidókat, sőt habár egyesek magatartásával hazánk és főkép a köznép iránt megelégedni soha sem tudtam, mint felebarátaimat mindenkor szerettem, velök békében éltem, javukat amiben lehetett előmozditottam; de azt az egyet soha sem teszem meg kedvökért, hogy saját

hitem agazatait elvessem, vagy helyeseljem, ha azokat valaki, ha mindjárt az országgyülés is megsértené. Szeretném, ha ezuttal már befejezhetném levelezésemet. De minthogy még vannak mondandóim, szeretettel kérem kedves komám uramat, ne nehezteljen, ha még most is ujabb levéllel fenyegetem. Pedig még irnom kell e tárgyról. Addig is Isten oltalmába ajánlom.

Hetedik levél.

Kedves komám uram! E napokban mint násznagy kezfogón voltam. Szép társaság volt együtt; az uri népből is találkoztak, kik az örömapa szives meghivását nem vetették meg. Beszélgettünk egyről is, másról is, végre rátértünk a polgári házasságra is. Egyik uri vendég különösen azt erősitette, hogy az országgyülés, ha a polgári házasságot törvénybe irná, ez által sem az egyik, sem a másik vallást nem bántaná. Sőt épen azáltal, hogy polgárilag lehetővé tenné azt, a mire az egyházakat csak kényszeritéssel lehetne, ha még igy is lehetne rávenni, kiméletet tanusitana a vallások iránt, melyeknek elveit érintetlenül hagyja.

Szinte belenyugodtam már a felfogásba, midőn mások máskép nyilatkoztak és engem is más nézetre birtak. Elmondom most nézetemet, mely az ott hallottak után alakult, itt is ujolag köszönetet mondván a jó uraknak, kik e pontot előttem felvilágositották.

Általában föltehető, hogy a magyar országgyülés a vallásokat egyenesen bántani nem fogja. Mert habár azt, hogy például a mi egyházunk és hitvallásunk ellen sértő kifejezéseket még egyesek se használjanak, megakadályozni nem lehetne is, azért, mert a szabad szólási jognak előleges korlátot vetni nem lehet; az ily egyesek által netán elkövetett sértést az egész testület ismét jóvá tehetné, miként jóvá tett már a kormány ellen ejtett kifakadásokat.

Attól sem lehet tartani, hogy a netán hozandó törvénybe majd a vallás ellen sértő szavakat irjanak.

Hanem, ha a netán hozandó törvény olyanra hatalmazná fel a honpolgárokat, a mit nekik vallásuk tilt; ha például a katholikus a törvény által felhatalmaztatnék arra, hogy házasságát ne tekintse szentségnek, hogy házassága kötésénél egyházának hitágazatait, törvényeit számba se vegye, szertartásait mellőzze, áldását megvesse; kérdem én, nem szolgálna-e ez egyházunknak és hitünknek bántalmára?

A szóbeli sértés, melyet hitvallásunk és egyházunk ellen a vakmerő szemtelenség elkövet, oly baj, melyet a megvetés sokszor helyre üt, nagyobb kárt pedig nem követ. De ha a törvényhozás hitvallásunk követőit arra hatalmazná fel, hogy annak elveibe ütköző tetteket követhessenek el, vagy az elveivel való nem törődést tettlegesen kimutathassák anélkül, hogy e miatt vagy az egyház kebeléből kilépni, vagy annak felelősséggel tartoznának, ez oly állandó bajt szülne, mely az egyháznak sok kellemetlenséget, a hivek tömegének botrányt okozna. Az ily eljárás tehát nem csak hogy nem kiméln é, hanem valósággal sértené az egyházat, mert hiveit az iránta tartozó engedelmességtől mentené fel. Az ily eljárás az egyház tanitói hatóságát támadná meg, melyet pedig az egyház senkivel meg nem oszthat.

Az egyház azon elvhez is szorosan ragaszkodik, hogy az érvényesen megkötött házasság feloldhatatlan még akkor is, ha a házas felek egymást szeretni megszünnének, nyavalyába esnének, vagy ujabb házasság által jobb vagyoni állapotra nyernének kilátást.

Nem tudom, a polgári házasság felbontható lenne-e, de gyanitom, hogy igen, talán nagyon is könnyen. Egy ujságban legalább ezt kivánják. De ez ismét oly intézkedés lenne, mely az egyháznak mindenkor vallott elvét nem csak érintené, hanem sértené is. Ez is egy ok arra, hogy azon biztatásba, miszerint a törvényhozás a polgári házasság behozatala által az egyházat bántani nem akarja, belenyugodni nem lehet.

Akarja, nem akarja, az mindegy; de hogy tettleg bántaná, az bizonyos.

Már most mi történik? Ez a nagy kérdés, melyre határozottan felelni nem tudok, hanem jövő levelemben mégis elmondom gondolataimat. Addig is Isten oltalma legyen velünk.

Nyolczadik levél.

Kedves komám uram! Azon kérdéssel végeztem utolsó levelemet, hogy már most mi történik? És azt mondtam, hogy e kérdésre határozottan felelni nem tudok, gondolataimat iránta még is ezen levelemben elő fogom adni. Itt vagyok, hogy igéretemet beváltsam. Én tehát igy gondolkozom:

Követeink a mi képviselőink, kiknek szép hivatásuk a népnek nem csak anyagi érdekeit, hanem lelki szükségeit is előmozditani. Nem szabhatjuk ugyan ki, hogy mit beszéljenek, mire szavazzanak, mert sem utasitást nem adhatunk nekik, sem feleletre nem vonhatjuk őket. Azt azonban méltán kivánhatjuk, hogy óhajtásaink iránt figyelemmel legyenek; azt pedig, a mi erkölcsi életünkre rosz befolyással lehetne, tőlünk elforditani sziveskedjenek. Vegyék tehát figyelembe, hogy a nép legnagyobb része szereti hitvallását, mint egyedüli vigasztalóját; ragaszkodik egyházához, mint lelki édes anyjához, ki a bölcsőtől a sirig lépésről lépésre kiséri áldásaival, tanitva, intve, kérve, dorgálva is, mint a szükség magával hozza. Vegyék figyelembe, hová fajulhat a nép, ha szivéből a vallás iránti tisztelet kivesz. Hiszen a képviselő urak, ha nem is a mi sorunkból, de mégis a mi vérünkből valók. Köztünk élnek; ismernek minket jó és rosz oldalunkról. Tudják tehát, mert nem tudniok lehetetlen, hogy a magyar nép a házasságra sokat ad és az ő erkölcsiségének legbiztosabb

mértéke a tisztelet, melylyel a házasság szentsége iránt viseltetik. Ezekre való tekintetből tehát azt várnók a követ uraktól, hogy a házasság vallási természetét ne bolygassák. Ha mindjárt más országokban divatban volna is a polgári házasság, mi el voltunk nála nélkül eddig, ellehetünk ezután is. Csak hagyják meg a szent házasságot a templomban, ne vigyék ki a piaczra. Áldásosabb lesz az ezután is, ha imádsággal nem pedig anélkül köttetik. Ha van valami rendezni való, például a vegyes házasságokra nézve, Isten nevében rendezzék ugy, hogy e miatt a felekezetek között többről több háborgás ne legyen. De azt igen bölcsen teszik, ha a trafik helyett, mit jó néven vettünk volna, nem a házasság szentségét szüntetik meg, a mit nehéz szivvel vennénk.

Azonban ha mindamellett is megtörténnék, hogy a polgári házasságot törvénybe irnák, mit tevők legyünk akkor? Erre nézve kedves komám uram, én igy gondolkodom: A törvény kétféle lehet. Vagy olyan, mely egyáltalán parancsolni fogná, hogy minden házassági szerződés előbb a polgári hatóság előtt köttessék meg, s csak azután lenne szabad az egyházhoz fordulni a házasság egyházi megkötése és megáldása végett. Ezen esetben a jólelkü katholikusnak kettőt kellene szem előtt tartania. Tudniillik először is azt, hogy miután a törvénynek hódolni kellene, meg kellene a szerződést a polgári hatóság előtt kötni előre, mint eddig is a moring-levelet esketés előtt szoktuk megállapitani; azután pedig kivétel nélkül Isten házába sietni a házasság egyházi érvényesitése és megáldatása végett, azt természetesen föltévén, hogy mindenki oly házasságot keres, melynek érvényes megkötését egyházi akadály nem tiltja. Ha pedig a törvény olyan lenne, mely nem parancsolná a házassági szerződésre nézve, hogy azt okvetlenül a polgári hatóság előtt kelljen elintézni, hanem csak megengedné ezt azoknak, kiknek szándékba vett házasságát az egyház fenforgó akadály miatt el nem fogadhatja, ugy azoknak is, kik az egyházat bármily

okból mellőzni kivánnák; akkor a jólelkü katholikus hagyja a törvényt törvénynek, mig azt az országgyülés meg nem szünteti, de az általa kinált engedélylyel nem él; hanem házassági dolgában egyenesen egyházához fordul, mint eddig is fordult.

Nem ismerném az embereket, ha azzal kecsegtetném magamat, hogy tanácsomat mind elfogadják. Lennének bizott, kedves komám uram, kik a törvény engedelmével élnének. Az egyik azért, mert az egyházat gyülöli, mint a rosz gyermek édes anyját; a vallásra semmit sem ad, mert szereti a bünöket, melyeket a vallás kárhoztat. A másik azért, mert hasznot keres, mert könnyebbnek, talán nagyon is könnyünek látja az elválást; még olyan is találkoznék, ki csak azért is polgári házasságra lépne, hogy a pap urakat boszantsa, s a világ előtt ugy tüntesse föl magát, mint a ki ilyent is mer tenni.

A példa egyik másik oknál fogva a népre is ki fogna hatni. Mert köztünk is sokféle az ember; kivált az olyan, ki nem arra hallgat, a ki neki javát akarja, hanem arra, ki csalfa igéretekkel, szép szavakkal ügyesen ámitani tudja. Tudom, hogy az egyház résen lesz, tudom, hogy tanitását, intéseit hallani fogja, de lesznek süket fülüek, kiknek hiába beszél.

Hanem az idő majd e tekintetben is segitségére lesz egyházunknak, midőn kimutatandja, hogy az igért hasznok üres igéretek voltak. Engedje meg kedves komám uram, hogy e pontra nézve jövő levelemben még némelyeket elmondjak. Addig is Isten oltalmába ajánlom.

Kilenczedik levél.

Kedves komám uram! A polgári házasság pártoló oly sok hasznot, annyi boldogságot igérnek hogy fele is elég lenne. Azonban ide is illik a közmondás: a ki sokat igér, keveset ad.

Azt mondanom sem kell, hogy e jó urak nem a lelki, hanem a viiági hasznot tartják szemeik előtt. Beszédeik után aztlgondolhatná az ember, hogy minden eddigi bajainknak az volt főoka, hogy polgári házasság nem volt, s mihelyt az törvénybe lesz irva, kiárad a boldogság, s nem lesz többé szegény ember szép Magyarországon. Lesz pénz mint a polyva. Én pedig azt mondom, hogy ezután is csak az a törvény lesz, kaparj kurta, neked is lesz. Én egyáltalán nem azt tartom boldognak, a ki sokkal bir, hanem azt, a ki kevéssel is meg tud elégedni. Aztán mióta a világ fenáll, mindig ugy volt, ugy is marad, mig a világ világ lesz, hogy Isten áldásával a kevésből sok, a nélkül a sokból is kevés lesz. Az Isten áldása pedig ingyen való ajándék, melyet törvény által kicsikarni nem lehet, mint az adót. Nem áll ugyan hatalmunkban az Isten áldó kezét arra vezetni, a merre nekünk tetszik; rosz is lehet dusgazdag, a jámbor is lehet ügyefogyott szegény; Isten a gonoszok fölött is ugy ragyogtatja napját, mint az igazak fölött. De azt még sem veri ki az én fejemből senki, hogy bajos valami nagy áldást várni az Istentől annak, ki élte egyik legfontosabb lépését azon tüntetéssel teszi, hogy ő Istentől is el mer fordulni, mert rá nem szorul. Legyen neki az ő hite szerint; de nekem borzadás fut végig hátamon, mikor ilyent hallok, azt pedig soha sem hiszem, hogy az ember az által érjen el boldogságot, ha az Uristennel tusakodik.

Aztán mily jó lesz az, hogy a polgári házasok el s válhatnak majd anélkül, hogy a szentszék előtt pilronkodniok kellene! Mily okokból leend megengedve az elválás, azt előre meg nem mondhatom, de gondolom elég lesz, ha a felek egymásra unnak; ez a ráunás sem lesz nehéz, mert nagyrészt nem szeretetből, hanem haszonlesésből történvén az összekelés, a vonzódást is nem a sziv nemesebb érzése, hanem a haszonlesés vezérli. Elmennek majd a polgári hatósághoz; vagy oda sem mennek, hanem csak elvégzik magok között; vagy elvégzi majd a polgári férj, hogy el kell válni, mert a

szerelemnek köztök se hire, se hamva; vagy el kell válni, mert nincs gyermek, vagy hogy nagyon is szaporán születnek; vagy el kell válni, mert nagyobb szerencsére van kilátás. Ilyformán oly himpellér férfiaknak, kiknek, se szivök, se lelkök, könnyü módon lehet kedvöket tölteniök; de mit nyernének a szegény asszonyok és szülők? Ilyformán az a hires polgári házasság nem lenne más, mint vásár, melyben kedves komám uram is eladhatná leányát. Vevője akadna, mert nem menne üres kézzel; de mondhatná-e, kedves komám uram: no hála Istennek leányom sorsát biztositottam? Bizony nem mondhatná, mert ott lenne szivében az aggodalom, mint mardosó féreg, mely egyre azon gondolattal gyötörné, hát ha kedves polgári vője egy pár év mulva megunja Erzsikét, vagy elprédálja vagyonát, aztán egyszép reggel azt mondja neki, eredj haza, nekem már nem kellesz. És Erzsike haza megy búbamerült szivvel, talán gyermekekkel is. Kedves komám uram aztán törhetné a fejét, hogy hát mit csináljon? Otthon tartsa-e? ujra eladja-e?

Hát a gyermekek? Megosztoznak-e rajtok az elvált szülők? Ki lesz gondviselőjök, ki lesz nevelőjök? Megérhetjük, hogy visszajön a régi pogányvilág, mikor a lelketlen szülők, fölösleges vagy hibás gyermekeiket kirakták az utfélre, s nem törődtek vele, akármily sorsra jutottak.

Mondhatják nekem, hogy az elválás csak ugy eshetik meg, ha az asszony is beleegyezik; annak meg majd lesz annyi esze, hogy vagy nem egyezik bele, vagy jól megköti a végét. Tudjuk, mily sora van az oly asszonynak, kit férje mindenkép le akar rázni nyakáról. Van-e az ily szerencsétlennek akarata? Van-e választása? Mit keressen olyan házban, hol megunták, hol helyét már másnak szánták, hol nyugtalanul várják az órát, melyben a küszöbnek hátat fordit? Oh az ily szerencsétlen asszonynyal akár halálos itéletét is aláirathatják. Nem azon fehér személyekről beszélek, kik akár minden évben is készek más-más férfival szerződ-

ni, hanem azokról szólok, kik tudják, mi az asszonyi becsület, és féltik azt; kik nem a férfiak változtatásában, hanem a jóravaló férjjel megkötött házasságban hiszik feltalálhatónak, s csak is abban keresik boldogságukat.

Minden hiresztelt nyereség, melyet a polgári házasság hozhatna, legfölebb abban állna, hogy könnyebben lehetne összekelni, és könnyebben elválni. De ezt én szomoru nyereségnek tartom; sőt oly veszélyesnek, mely a házasságot lealacsonyitja, a családot tönkre juttatja, az asszonyt megint portékává, a gyermekek nevelését lehetetlenné teszi, a közerkölcsiséget feldulja, s a magyar népet megrontja.

Elszomorodik a lelkem, ha e szomoru képet szemlélgetem. Engedje meg azért, kedves komám uram, hogy attól levelem berekesztésével megváljak, s még egy levéllel terhelhessem. Addig is Isten oltalmába ajánlom.

Tizedik levél.

Kedves komám uram! Velem együtt nem egyszer szemlélte gyönyörüséggel a kis tó csendes vizét, mely a napsugarak fényében simán ragyogott, mint ünnepen a tükör. Szinte roszul esett, mikor pajkos gyermekek követ dobván bele, felzavarták, s az iszapot hajtották szemeink elé. Ilyen a hitélet. Önnönmagára hagyatva csendes nyugalomban tartja a lelkeket, s az örök igazságok fényénél biztosan viszi az embereket tovább és tovább rendeltetésök utjain. Azonban a nyugtalan elmék megzavarják a csendet; port szórva az emberek szemei közé, hogy az örök igazságokat ne lássák, hanem azoktól elfordulva botorkáljanak, amerre a vak indulat huzza-vonja őket. Ez a szép lelki nyugalomnak vége, a salak kezd a fölszinre jutni. De ez nem lehet tartós állapot. A kő leszállván a fenékre, elfutnak az okozott

hullámzás gyürüzetei, az iszapot kiveri magából a viz ereje, a tó megint visszanyeri nyugalmát, s a napsugarak visszaragyognak sima tükrére. Hitéletünk zürzavara sem tarthat soká. Az igazság fénye végre is világot derit. Mert valamint a napfényt egykét lepedővel kisebb helyről ellehet zárni, ki lehet zárni a nap melegét a jégveremből, de a napot teljesen ugy elfogni, hogy ne világositson és ne melegitse a föld szinét, ez az emberi erőn kivül fekszik; ugy kivül fekszik az emberi erőn az is, hogy a vallás hatalmát egészen megsemmisitse.

Kedves komám uram, az emberi sziv is megkivánja a maga csendes boldogságát, s minél inkább meggyőzik a vallástalan hóbortosságok arról, hogy e nyugalmat, e boldogságot emberi erő vagy intézkedés megszerezni és biztositani nem képes, annál szorosabban fog ragaszkodni Istenéhez, kiben egyedül találja fel azt.

A polgári házasság is, ha már a nyakunkra hozt zák, egy időre megzavarja hitéletünket. A rosz akarat eleget mesterkedik ezen; szóval és irásban minden lehetőt elkövet, hogy az egyház tanitói tekintélyét lerontsa.

Fájdalom, nem minden siker nélkül. A vallástalanság salakja már is meglepte hitéletünket. E salakra kedvező lesz a polgári házasság, mint dermedt békára a meleg eső. Fölvergődik, felkap egy időre. De majd megint le is száll a maga nehezétől nyomva, mint a kő a tó fenekére.

A botrányokra készen lehetünk, de azért kétségbe esni nem kell. Nagyobb bajokon is átvergődöttt már a mi egyházunk, anélkül, hogy életerejében meggyengült volna. Mint a szőllőtő a metszés után uj hajtásokat hozott.

Ugy képzelem én az ilyen forrongást, mint mikor asszonyaink a fazékat tiszta vizzel töltve a tüzhöz teszik. Forrás közben habot ver a viz; ez azonban vagy lefut a fazék tetején, vagy leszóratik, a viztömeg megmarad épen.

A jóravaló szülő, kinek több lelke van, mintsem gyermekét bitangra kivetné, nem hiszem, hogy a polgári házasságnak nagyon örvendene. Nem is engedi arra lépni gyermekét.

A jóravaló fehér személy, ki magát portékánál többre becsüli, s nagyobbra tartja, mintsem áruba eresztené, inkább hajadon marad, mint arra vesse fejét, hogy mikor egyik ajtón beviszik, már keressék szemmel a másikat, melyen nem sokára ki fogják hajtani.

Nem vagyok már mai veréb, Isten kegyelméből megettem kenyeremnek javát, és én másoktól ugy hallottam, magam is ugy tapasztaltam, hogy legjobb mester az élet; ez még azokat is megtanitja, kik senkitől sem akarnak tanulni. Ez a nagy mester, az élet majd megtanitja az embereket arra is, ha még nem tudnák, hogy a ki Isten nélkül épit, hiába épit, hogy a ki a jó erkölcsre nem ad, az maga alatt vágja a fát, s majd többen is rátérnek arra, hogy azt válaszszák jelszavokul, a mit én, hogy mindent Istennel, semmit Isten nélkül.

És ezzel bezárom leveleimet. Bocsánat, kedves jó komám, a hosszas untatásért. Kiirtam, a mi szivemen volt. Bár jobban tudtam volna irni, hogy minél többet győzhettem volna meg annak igazságáról, hogy a polgári házasság nem nekünk való; hagyják azt másoknak a bugyogóval és magas tejesfazék alaku kalapokkal együtt . . De talán nem esett hiába munkám. Már azzal is megelégszem egyelőre, hogy kedves komám és ottani jó barátaink velem tartanak. Ránk ugyan nincs bizva a törvényt sem meghozni, sem megakadályozni; de tőlünk függ magunkat és másokat annak rosz hatásától megóvni. Majd több olyan ember is találkozik, ki hogy az esőben meg ne ázzék, a gádorba vonja be magát.

Köszönöm kedves komám uram szivességét és béketürését, s kedves övéivel együtt Isten oltalmába, magamat pedig régi szeretetébe és barátságába ajánlom és maradok holtig hiv komája . . én, ki e leveleket irtam.

Ara 6 krajczár.